

„A kisszerű, gyenge emberek nem hagynak nyomot a történelemben”

Alina Vituhnovszkaja a kortárs orosz irodalom egyik legeredetibb alakja. Minden könyve, cikke, interjúja valóságos performanszá válik. Roman Szencsin következő beszélgetése a költőnővel sem kivétel ez alól.

– *Alina, vágjunk a közepébe: a kultúra most fellendülőben van, vagy hanyatlik és elpusztul?*

– Ha az orosz kultúráról van szó, akkor a 19–20. század fordulójának kultúrája fennmarad, de megőrződni valószínűleg nem Oroszországban fog. Ami a kortárs orosz kultúrát illeti, az irodalmat is ideértve, azt gondolom, természetes, hogy hanyatlik. És itt lehetetlen nem említeni a politikát...

A mai Oroszország senkinek sem felel meg sem politikai, sem kulturális partnerként. Mi megint csak egy különös és zárt térséggé kezdünk válni, de ma semmi sincs, ami a világ figyelmét ránk irányítaná, ahogy mondjuk ötven évvel ezelőtt. Nem vagyok sem nyugatos, sem szlavofil, de egy ilyen Oroszország számomra nem kedvező és nem is érdekes. Unalmas ez a korporatív rendszer, mikor minden, többek között az irodalmi életben is, a kapcsolatokon, az ismeretéseken múlik. Amikor vissza akarják állítani a Szovjetuniót, de nem értik, hogy ez lehetetlen, ahogy lehetetlen az is, hogy olyan emberekké, olyan írókká legyünk, mint amilyenek annak idején a Szovjetunióban voltak. Ezzel együtt az embereket, álságosan, illúziókkal próbálják etetni. Úgy gondolom, a kortárs orosz kultúra csak az orosz politikával együtt képes megújulni. Amíg szovjet típusú, pontosabban neoszovjet politika lesz nálunk, s nem érdekel bennünket mások véleménye, és ha ráadásul még „kőolaj-ellátók” – valójában gyarmat – is maradunk, nem érdemes javulást várni. Nem osztom Galkovszkij nézeteit, miszerint mi Anglia gyarmata lennénk, viszont úgy gondolom, hogy kidolgoztak ránk egyfajta totális gyarmati politikát. Bárhol is jártam eddig, a kultúra és az emberek iránti tisztelet és megbecsülés ilyen hiányát egy országban sem tapasztaltam.

– *Az emberek iránti megbecsülés és tisztelet hiánya nálunk tradíció. Erről szól a történelmünk.*

– Nem tudom az ön szavait politikai érvként értelmezni. Nekem teljesen mindegy, hogy ez tradíció-e, vagy nemzeti vonásunk. A hatalomnak van egy bizonyos politikája, és ennek a politikának tisztelettel kellene viseltetnie az emberek és a kultúrájuk iránt. A tradíciókkal kapcsolatos kérdéseket minden bizonnyal nem nekem, hanem inkább az általam nagyra tartott Jurij Vitaljevics Mamlejevnek kellene feltenni. Neki van egy elmélete Oroszországról, amelyet nem osztok: azt gondolom, hogy valamiféle mazochisztikus lelkeséggel ma már nem lehet ámfítani az embereket. Lehetett volna a 19. században, de mostanra senkinek sem maradtak illúziói, bármennyire is szeretné ezt a hatalom. Senkinek sincs szüksége arra, hogy lelki problémákat gyártsanak neki, hogy úgy tekintsenek az orosz emberre, mint metafizikai vagy ki tudja milyen entitásra; vagy éppen a titokzatos orosz lelket emlegessék. De milyen is a titokzatos orosz lélek? Sajnos nem emlékszem már a szerzőre, de gyakran idézem a következő sorokat: „Hogy milyen a titokzatos orosz lélek? — Kényszerítsetek egy macskát kutyaként ugatni, és a macska rögtön titokzatossá válik!” Ha folyton a hatalom hierarchiájának nyomása alatt élünk, valamiféle „ázsiai”

elnyomás alatt, és ha még ennek ellenére is sikerül valamit elérnünk, akkor ez nem a hagyományainknak köszönhető. Ez valóban az emberek kimeríthetetlen erejének, tartalékainak tudható be. Ám valójában nincsenek kimeríthetetlen tartalékok.

– *És mi a megoldás, Alina? Van-e kiút legalább a kultúrában? Szerintem a kultúra Európában megsemmisült. Voltam néhányszor Németországban, és olyan érzésem támadt, hogy ott az irodalom, zene, festészet már rég csak „látszat” szinten létezik.*

– A mostani helyzet a posztmodern korszaka. Én küzdök ellene, mivel a posztmodern azt mutatja, hogy minden hamis, de azt látom, hogy a kultúra képviselői a posztmodern csapdájába estek. Ez a kultúra válsága, és most ez van Németországban és nálunk is. Ugyanakkor Németországban, ahogy bármelyik normális országban, a kultúrát bizonyos mértékig szubvencionálják. Bármely más normális országban anyagilag is támogatják a művészeket, és csak nálunk mondják azt, hogy a szenvedés nemesít, hogy az írónak egyben koldusnak is kell lennie.

– *Vannak, akiknek segítenek.*

– Vannak, akiknek hagyják eladni a lakásukat, elkölteni a pénzüket és hagyják koldussorban tengődni őket. Én most azokról az emberekről beszélek, akiket figyelemmel kísérek, és úgy tűnik, hogy a nincstelenség semmiképp sem nemesíti őket. Mi már túl vagyunk azon a szinten, amikor erről tisztességesen lehet beszélni. Ha az állam nem gondoskodik az emberekről, és ezzel együtt a kultúra képviselőiről, akkor a kultúra kihal. És az az író, akit a szenvedés nemesít, majd eldönti, hogy akar-e szenvedni. De az állam köteles gondoskodni az ilyen emberekről. Az ő dolguk az, hogy felajánlják, a miénk, hogy elutasítsuk.

– *Ez egy elég népszerű vélemény, hogy az államnak segítenie kell. De ez veszélyeztetheti is a kultúrát, mert az állam soha nem fog segíteni „csak úgy”.*

– Ez például a különbség köztünk és Németország között. Németországban „csak úgy” segítenek. Más dolog az, ha én valamilyen jó nevű német társaságban ultraradikális nézeteket kezdek hangoztatni, akkor valószínűleg másnap már nem hívnak meg, mondjuk a nagykövethoz vacsorára. De nem fognak kihúzni minden listáról, nem tesznek persona non gratává, és elvben lehetőségem lesz dialógusban maradni különféle nézetet képviselő emberekkel. Itt egy ilyen párbeszéd lehetetlen. A hatalom gyenge, gyáva, ezért egyfajta szovjet agitpropot követ.

– *És mindezt sikertelenül...*

– Persze, hogy sikertelenül... A kultúráról beszélünk, és annak támogatásáról, de én személyesen a hatalomtól semmit sem kérek, helyesebben nem fogadok el.

– *De hiszen van másik út is. Oroszországban a 19–20. század fordulóján csaknem a teljes kulturális elit az államtól, a hatalomtól függetlenül létezett. Valójában nem ismerte el a hatalmat. Volt olyan eset, mikor a Nagy Színházban egy előadás alatt Saljapin a társulattal együtt térdre ereszkedve kért II. Miklóstól béremelést. Ezután Saljapinnal sokáig nem beszéltek a „haladó gondolkodású” barátai, s neki magyarázkodni kellett, és bocsánatot kérni...*

– Jól tették, hogy nem beszéltek velem. De most Moszkvában mindenki mindenkivel beszél.

– *Az írók, művészek a mecénások pénzén éltek... Végül ez a helyzet ahhoz vezetett, hogy az egyeduralom megbukott, és az októberi forradalom után egy új kultúra született. Az 1920-as évek virágzó kultúrája. Lehet, hogy ez egy jobb út?*

– Először is, ön össze nem hasonlítható dolgokat vet össze. Most a világ azért sokkal nyíltabb: internet, stb. És ön elfeledkezik arról is, hogy mások miként tekintenek ránk: eléggé ostobának tűnünk a szemükben. Az orosz kultúrának sokkal előnyösebb, hogy támogassák. Mellesleg, annak nincs jelentősége, hogy ki támogatja. A kultúra ettől nem változik, csak a kisszerű, gyenge emberek változnak, és az ilyen emberek rendszerint nem hagynak nyomot a történelemben. Természetesen jó lenne, ha akadnának mecénások. De hol vannak? Mára már az oligarchák is eltűntek, helyettük megjelentek az „előretolt” emberek, akiknek szerintem nincs pénzük.

– *Ön nyíltan hangot ad elégedetlenségének Oroszország mai helyzetével kapcsolatban. Ön szerint meddig tarthat ez? Véleményem szerint még vagy harminc évig.*

– Ez a helyzet pontosan addig tarthat, amíg az emberek többségét kielégíti. Ami az úgynevezett ambiciózus személyiségeket illeti – én ezt a terminust nagyon feltételesen használom –, úgy tűnik, hogy a régiek túlretek, az újak pedig még nem értek meg. Úgy gondolom, hogy azoknak pedig, akik haladó gondolkodásúak, mert vannak ilyen emberek, nincs elég motivációjuk. Ugyanakkor az átlagember, ahogy manapság mondani szokás, politikailag nem releváns. Semmi sem kell nekik, rájuk erőszakoltak valamiféle világnézeti válságot, és ez valóban eltarthat vagy harminc évig. De, mint tudjuk, a forradalmakat az emberek három százaléka csinálja, a többiek meg részt vesznek benne, mert őket a körülmények kényszerítik erre. A körülmények többnyire gazdasági tényezőként értelmezendők. Amíg vannak állami támogatások, és itt most az anyagi támogatás ártalmas hatására gondolok, minden ugyanígy marad.

A hatalom miért nem segít a kultúrának? Azért, mert a kultúra képviselői általában sehogyan sem hatnak a politikai, gazdasági életre. A hatalom egész gazdasági politikája arra irányul, hogy elnyomja a társadalom jövőbeli, feltételezett forradalmi lelkületű rétegeit.

Azt gondolom, hogy az orosz kultúra, az orosz emberek és Oroszország más népei jobban élnének, ha megnyilvánulna valamiféle történelmi impulzus, és érvénytelenítené az adott hatalom szándékait, mert ez a hatalom nem képviseli az emberek érdekeit, ez a hatalom a saját érdekeit képviseli és a nyersanyag-eladását, ami felett rendelkezik. Azt hiszem, hogy egy ilyen helyzet mindenképp megoldást hozna, és én ebben az értelemben támogatom a „minél rosszabb, annál jobb” elvét. Szeretném, ha az emberek látnák, hogy mi folyik itt. Mert előbb vagy utóbb, függetlenül a nyugati mitikus cselszövéseitől, az én vágyaimtól vagy ellenvetéseimtől, nem fognak nyugdíjat fizetni, támogatásokat nyújtani, kikapcsolják a gázt és a villanyt. Ez egész egyszerűen nem történhet másként, mintha egy forgatókönyv szerint haladna minden.

– *Az irodalom lehet hatással arra, hogy az embereknek felnyíljon a szeme?*

– Az irodalom Vlagyimir Szorokin esetében hathat így. Szorokin divatos és jó író. Könyveit nagy példányszámban adják ki, és sokan olvassák. Ha csak néhányan ismerik, a legzseniálisabb irodalom sem tud hatni.

– *A mostani viszonylag fiatal szerzők ismertté válhatnak-e, és következésképp tudnak-e majd hatni a társadalomra?*

– Úgy gondolom, hogy se ön, se én, se az, aki reggeltől estig olvas, nem tudja objektíven értékelni ezt a folyamatot. Mi mindannyian egy rettentően szétagolt kulturális térben élünk, mindenki a saját kis világában. Így a többség által ismert íróvá válni ma gyakorlatilag lehetetlen.

– *Alina, hogyan viszonyul a költők nyilvános fellépéseihez? Mostanság számos klubban rendeznek költői esteket, amelyeket az emberek előszeretettel látogatnak. Emlékszem az ön fellépéseire a 2000-es évek elején, a Majakovszkij Múzeumban, amelyek nagyon hatásosak voltak.*

– Ahhoz, hogy jó költői estet rendezzen az ember, mindent magának kell megszerveznie. Mindent ellenőrizni, mindenkit felhívni, az Isten tudja mennyit költeni, persze saját pénzből... Ha most ilyesmit ajánlanának nekem, nem fognék bele. Ami a fiatalokat illeti, csinálják, ha van hozzá erejük. Az eredmény a fontos.

– *Azért tettem fel ezt a kérdést, mert manapság kevés verseskötet jelenik meg, ezek is leggyakrabban csupán háromszáz, ötszáz példányszámban. Ritka az olyan üzlet, ahol ezeket meg lehet találni. A költői estek valamennyire helyettesítik a publikációt. Mi a fontosabb önnek: a papírformátumú költészet, vagy az úgymond szóbeli?*

– Én természetesen a publikálást részesítem előnyben. Annál is inkább, mert a költőknek általában nincs tapasztalatuk a közönség előtti fellépésben. Én például a saját szövegeimet nem tudom, és nem is akarom szavalni, mert nagyon furán érzem magam közben. Ezért nagyon örültem, mikor Vologya Jepifancev adta elő azokat. Ő képes erre. Néha kénytelen vagyok közönség előtt fellépni, de jobban szeretném, ha egyszerűen csak publikálnák a verseimet.

– *Lilja Brik mondta a 60-as évek elején Majakovszkij fiatal tisztelőinek: „Hogy mondhatják azt, hogy szeretik a verseit? Hiszen nem is hallották, hogyan szavalja őket!”*

– Szerintem ennek a megközelítésnek nincs semmi értelme. Két fajta vers van: jó és rossz. Vagy ha csak magát a költő fogalmát vesszük, pontosabban az emberét, akinek mindig költőnek kell lennie, véleményem szerint, ez egy nagyon elavult és egyszerűen banális létforma. Ezért én legkevésbé sem akarok költő lenni ebben az értelemben. Számomra az az ember, aki minden pillanatban igazolni akarja, hogy ő költő, valamilyen furcsa, ostoba, örült, aszexuális lény, és ráadásul ez a dolog nem is működik. Majakovszkij pedig... Majakovszkij más időben élt. És a „szeretni” szó itt nem helyénvaló: a minőséget kell értékelni, és Majakovszkijnak nagyon jó versei vannak. Az elvbarátaim utálják Majakovszkijt, de én zseninek tartom. Van jó néhány ostoba szövege, de ennek semmi jelentősége sincs.

– *A költők többségének vannak ostoba szövegei is.*

– Igen, és a legbutább dolog egymás után mindent elolvasni, és azt mondani, hogy a költő itt vagy ott valamit elrontott. Ez nevetséges.

– *Alina, ön nemrég kezdett el filmvetítésekkel egybekötött előadásokat tartani. Elmesélné, mi is ez?*

– Levetíték bizonyos filmeket, és beszélek róluk. Nemrég vetítettem *A hullám* című filmet. A téma végül *A hullám* lett *Az iskola* helyett... *Az Iskola* című sorozatról véletlenül szereztem tudomást, annak kapcsán, hogy elhangzik benne az egyik szövegem. Semmiféle reklámot nem csináltunk a dolognak, bár a sorozat rendezőjével, Valerija Gaj Germanyikával ismerjük egymást, láttam a *Mindenki meghal, de én maradok* című filmjét. Nem mondhatom, hogy rajonganék azért, amit ő csinál, de tehetséges nőnek tartom, és nagyon nem tetszik, hogy mindenki támadja. Ez megint csak valamiféle posztszovjet hozzáállás, hogy a sorozat befejezését, betiltását követelik. Ha nem tetszik *Az iskola*, ne nézzék! Én például tévét szinte egyáltalán nem nézek, van jobb dolgom is.

– Az volt a benyomásom, hogy Germanyika *Az iskola* című sorozatban a totalitárius, neoszovjet rendszer újjászületését igyekszik az iskola intézményén keresztül megmutatni. Mi vi-

szont úgy döntöttünk, hogy lezárjuk ezt a témát, és befejezésül Dennis Gansel, német rendező filmjét vetítjük le, amely a német iskoláról szól, a benne csírázó új totalitárius közösségről, az újfasizmusról. Ezek a két film párhuzamai. Azt szerettem volna ezzel mondani, hasonlóan Boris Vianhoz, hogy „Pusztuljon minden rusnyaság!”* Elég már a múltra apellálni. Más társadalomban élünk, és többé senki sem fog fehér vagy fekete ingben menetelni, senki se akarja ezt többé. Mi egy furcsa, bágyadt időszakban élünk, és senkinek sincs szüksége arra, hogy ilyenekkel fárasszák. Ez nem arról szól, hogy a totalitarizmus lehetetlen, hisz a szemünk látára valósul meg. S mindezt úgy hívják: erőszak. Az embereken tesznek erőszakot, és ennek igazolására történelmi szituációkra, személyekre hivatkoznak. Ezzel foglalkozik a mi csoportunk is: Sztálin, Hitler, a kommunizmus, a fasizmus, a háború, a háború következményeinek felülvizsgálata, modernizáció, mobilizáció... Azt akarjuk, hogy ezek ne szolgáljanak többé a manipuláció, a spekuláció eszközeiként. Azért vetítettük le *A hullámot* is, hogy ezeket a társadalmi illúziókat eloszlassuk, vagy legalább távolságtartóan kezeljük.

– *Milyen elv alapján válogatják ki a vetítésre szánt filmeket? És honnan szerzik be őket?*

– A választás a „tetszik – nem tetszik” elv alapján történik. Olyan filmeket igyekszünk összeválogatni, amelyek épp megfelelnek az adott pillanatnak... Egyes filmeket az ismerőseim ajánlanak, más filmeket a partnerünk, az Art-house társaság mutat meg nekünk. Szóval, vannak források.

– *Alina, mit gondolsz, az art-house irányzat filmjeit érdekesnek találná az átlag néző, ha ezeket reklámoznák, széles körben bemutatnák? Én például nem értem ezt a megfogalmazást, hogy ez „nem mindenki mozija”. A nézőt, ahogy mondani szokás, nevelni kell.*

– Valamiért az art-house az unalmassal, érthetlennel asszociálódik. Ez nem így van. Sokféle film létezik. De ahhoz, hogy széles körben bemutassák, pénz kell. És Oroszországban nincsenek olyan emberek, akik szeretnék és tudnák is segíteni ennek az irányzatnak. De van egy Art-house nevű társaság, amely kiadja a filmeket DVD-n, és vagyunk mi, akik megvitatjuk őket, és vannak helyek, ahol ezeket a filmeket be lehet szerezni.

– *Térjünk vissza a könyvekhez! Sokat olvas?*

– Keveset. Én egy ideges, nyughatatlan lény vagyok. Olvasni például a börtönben, vagy a metróon tudok, de hogy üljek az asztalnál, a szobámban, úgy nem. Valószínűleg a tettek embere vagyok, ahogy ezt mondani szokás. Inkább gyermekkoromban olvastam sok könyvet, és akkor túlbecsültem őket. Úgy gondoltam, hogy belőlük következnie kell valaminek, hatniuk kell az életre, de semmi sem történt, a realitás ugyanolyan maradt. És hogy egész életemben a könyvek fölött üljek, és ez legyen az életem, nem, ezt nem akarom.

KRISTÓ SÁNDOR fordítása

* Feltehetően a francia író *Et on tuera tous les affreux* című regényére történő utalás, amelyet magyarul kétszer is kiadtak más-más címmel: *Öljünk meg minden rohadékot!* (Ford.: Vinkó József, 1990) és *Pusztuljon minden rusnyaság!* (Ford.: Uő, 2012, javított kiadás). A regény oroszul is több címmel jelent meg, de egyik cím sem egyezik az interjúalany, Alina Vituhnovszkaja szavaival, ami szó szerint: „Vigyétek el a halottaitokat”, ami viszont egy saját, 1999 áprilisában, a *Limonka* c. lapban megjelent cikkének a címe. Az újságot Oroszországban hivatalosan betiltották (a ford.).